

התיצבות המשטר בירדן

מיסודות מפוקפקים, הכללת אישים אפוזיציוניים במנגנון והצבתם בעמדות מפתח בצבא ובמשטרה — יש בהם כדי הריסת חומות הביטחון שבהן הקיף המשטר את עצמו ומאחוריהן התבצר בעבר. המשטר יכול היה ליטול עליו סיכון מחושב זה, מתוך כונה להרחיב את בסיסו ולשפר את יחס העם כלפיו, רק לאחר שפירוק קע"מ הסיר את האיום המידי שאיים על ירדן, מבסיס־החתרנות הדמשקאית. ברם, כתוצאה מהמצב שתואר כאן, עלולים ועושים פנימיים או סכנות חדשות הנובעות מאירועים בין־ערביים, להשפיע ביתר־קלות לערעור מחודש של המשטר הקיים בירדן. ואמנם, ההפוכה בתוכן הבלטיה באופן מוחשי סכנה זו. דעת הקהל בירדן דורבנה עלידיה לגילויים פורצ־נאצריים מחודשים — אם כי בינתיים לא חריפים; אך התערבות ירדן לטובת המלוכנים בתוכן גרמה לסערת רוחות, העשויה להשפיע השפעה בלתי־נוחה — מבחינת המשטר הירדני — על הבחירות העומדות להיערך.

אין ספק ששליטי ירדן ערים לסכנות אלו, וברי נסיונם בעבר לימדם לקדמו בהגברת אמצעי הבטחון כדרוש. ואמנם, לא שיחרר השלטון את כל בלמיה־בטחון; יש עדיין מספר לא מבוטל של אסירים מדיניים, וביחוד מבין המסוכנים שבהם. הפעילות המפ־לגתית אסורה כבעבר, והשלטונות ממשיכים לשים דגש במניעת התקהלויות המשמשות מוקדים של ליבוי יצרים. נראה, איפוא, כי המשטר השכיל למנוע השפעה מזיקה מידית של המאורעות האחרונים; אך החמרת אמצעי הבטחון תגרוור אחריה ללא־ספק אבדן חלק ניכר מההשגים שהמשטר השיג ברכישת אהדת דעת הקהל.

בשטח יחסי החוץ, נשארה ירדן מבודדת בעולם הערבי. היא נתונה להתקפה העמולתית גוברת מצד מצרים; מקיימת יחסים מעורערים עם עיראק (לאחר שהיא הכירה בכוזיית); סוריה נמנעת מלהדק עמה את הקשרים כדי לא להיות קשורה במדינה הנחשבת לריאקצ־יונית.

בידודה של ירדן, ומצב דומה של סעודיה, הביאו לידי הסכם לשיתוף־פעולה בין חוסין וסעוד, עליו הוכרו בטאף, באוגוסט 1962. עליתו של משטר רפובליקני בתוכן, והסכנות הטמונות בו להמשך קיומו של המשטר הסעודי, עוררו דאגה בירדן וביאיו ודאי להידוק נוסף של הקשרים בין ירדן וסעודיה; אם כי יש להניח שההתפתחות בתוכן לא תפגע במצב הפנימי בירדן, כל זמן שלא יעורער המצב בסעודיה עצמה.

הגורם העיקרי שהביא לפתיחת אופקים חדשים למשטר הירדני, לאחר שנים של מצב־חירום ושל סכנה חיצונית ופנימית חמורה, היה פירוק קע"מ בספטמבר 1961. חיסולו של מרכז החתרנות המצרי שבסוריה, אשר איים בשנים האחרונות ישירות על יציבות המשטר בירדן, גרע מהמתח הפנימי ואיפשר מדיניות של ליברל־ליזציה, שהחלה עם הקמת "משלת־המומחים של צפי את־תל בינואר 1962.

ממשלה זו מורכבת מפקיד־מנגנון בכירים המצטיינים בכושרם ובנכיון כפיהם (לעומת השרים שכיהנו בשנים עברו). והם בעלי נטיות לאומניות, אם כי מתונות, ומקובלים יותר בציבור. בעשרת חודשי כהונתה הצליחה ממשלה זו לערוך רפורמות מרחיקות־לכת במנגנון. בכל השירותים נערכו טיהורים, אשר העלו את רמתם, באופן שעורר בציבור הירדני הרגשה כי דואגים לטובתו. שוחררו אסירים ועצירים מדיניים רבים. כן פורסמה תכנית־החומש הכלכלית (1962—1967), אשר נועדה להשיג בעתיד הלא־רחוק כושר־קיום כלכלי עצמאי; תכנית זו, אם כי היא יומרנית מאוד מבחינת הבסיס הכספי שלה, הריהי קובעת כיוון כללי בפיתוח הכלכלי ומהווה מעין מסגרת כללית לתכניות מפורטות, אשר נועדו להגדיל ב־60% את התוצר הלאומי, ליצור מקום לרבות מועסקים נוספים, להעלות את התפוקה הממוצעת לעובד ולשפר את מאוין התשלומים של ירדן. התכנית מטפלת בעיקר במפעלי־היסוד; פרשת מקורות המים — ותעשיות האשלג והפוספטים. חשיבותה היא גם בתודעה החדשה של הצדקה לקיום כלכלי עצמאי, אשר על אפשרותו מצביעה התכנית.

צעד נוסף בכיוון אל ליברליזציה מהוות הבחירות, העתידות להיערך ב־24 בנובמבר 1962. בית־הנבחרים הקודם, שנבחר באוקטובר 1961, נבחר בבחירות "מאורגנות" — כשני שלישי מציריו נבחרו אוטומאטית, ללא מועמדים מתחרים, לאחר שהשלטונות דאגו ללחץ מתאים על מועמדים שלא מנאמניו המובהקים של המשטר כי יסירו את מועמדותם.

בחירת בית נבחרים חדש, לאחר תום שנה בלבד של כהונת קודמו, נועדה לבטא יצוג נאות יותר של דעת־הקהל הירדנית. צעד זה בא לאחר שנתיצב, כאמור, המצב הפנימי בשנה האחרונה וברעת הקהל הירדנית חל מפנה מסוים לטובת המשטר כתוצאה מן הרפורמות שהוזכרו לעיל. רפורמות אלו אינן נטולות סיכון לבטחון המשטר בעתיד: שחרור סיטוני של אסירים מדיניים, הסרת הפיקוח

השינויים במבנה השלטון במצרים

והתנגדותו שלטון היחיד. שינויים אלה הם פועל־יוצא מפירוק קע"מ ומהלכיה־רוח במצרים בעיקר בצבא, בו נמתחה ביקורת קשה על שלטון היחיד של עבד־א־נאצר אשר גרם לכמה כש־

בנאמו לעם המצרי ב־24.9.62 מסר עבד־א־נאצר על השינויים שהוא עומד לבצע במבנה השלטון במצרים ואשר לפיהם יתור על חלק מסמכויותיו, כדי להוכיח את דביקותו ברעיון הדמוקרטיה

לינות במדיניות החוץ והפנים כאחד. השינויים היו: כינון מועצת-נשיאות, מועצת-הגנה לאומית ומועצה מבצעת (ממשלה).

הרכב מועצת הנשיאות

מועצת הנשיאות הורכבה מ-12 חברים, בראשותו של עבדא-נאצר. 8 מהם הנם אותם חברי „מועצת-ההפיקה” המקורית שנשארו לאחר הדחת נגיב ב-1954: 5 מאלה כיהנו כסגני הנשיא והם: משיר עאמר, עבדאל-ליטיף אל בגדאדי, חסין אל-שאפע, זכריה מוחי אדיין, אנור אס-סאדאת, כמאל חסין וחסן אבראהים. וכן נמנים עליה עוד שני קצינים-לשעבר: כמאל רפעת ועלי צברי. הסקטור האזרחי מיוצג על-ידי שני חברים בלבד, שתפסו מאז 1953 תפקידים משניים בממשלה.

תפקידי מועצה זו יהיו לדון ולהחליט בכל הנוגע לקווי מדיניות הפנים והחוץ ולתכנון כלכלי וחברתי. כלומר, שעבדא-נאצר אינו המחליט היחיד בעניינים אלה, אלא שההחלטה היא בידי המועצה, כגוף. על-ידי כך מובלט עקרון ה„קולקטיביות” של ההנהגה, שעבדא-נאצר הזכיר באחרונה בנאומיו.

משמעות מיוחדת נודעת לעובדה שעבדא-נאצר נאלץ להחיות למעשה את מוסד מועצת-ההפיקה — אם כי הפעם בשם „מועצת הנשיאות”. דבר זה מצביע על התחזקותן של קבוצות שונות בצבא המצרי והשפעתן על מדיניות הפנים והחוץ של המשטר.

המועצה התכנסה מיד לאחר מינויה וקיבלה בראשית עבודתה, החלטות בנוגע למצב המדיני בתימן ולצעדי מצרים לגביו. מבין חבריה הוקמו 5 ועדות-משנה: לעניני כלכלה, שירותים, ארגון ופי-קוח, מדיניות-חוץ ומדיניות בין-ערבית. שניים מחברי הועדה האחרונה — רפעת וסאדאת — כבר נסעו בשליחות לתימן, כדי לעמוד על המצב שם מקרוב.

מועצת ההגנה הלאומית

זהו גוף חדש, שגם בראשו עומד עבדא-נאצר. מועצה זו מורכבת מכל חברי מועצת-הנשיאות ומתוספים אליהם מיניסטר-המלחמה (מינוי מנהלי חדש), מפקדי הכוחות המזוינים (ראש-המטה הכללי — מפקדי צי-המלחמה וחיל-האוויר), ראש המידעין הכללי ומי-ניסטר-החוץ. מליאת המועצה מינתה ועדת-הגנה מתמדת, הכוללת 4 קציני-הפיקה בכירים: משיר עאמר, בגדאדי, זכריה מוחי אדיין וכמאל חסין.

עבדא-נאצר יצר תפקיד חדש של סגן-המפקד-העליון של הכוחות המזוינים — שהוא גם ממלא את מקומו כיו”ר מועצת-ההגנה הלאומית. לתפקיד זה נתמנה עמאר, אליו הועברו כל סמכויות המפקד-הכללי של הכוחות-המזוינים שהיו בידי בעבר. על-ידי כך לא רק שסמכויות עמאר נשארו בעינם, אלא אף נוסף לו תפקיד חדש.

נתמנה מיניסטר-המלחמה חדש, שהוא לוא עבדאל-והאב אל-יבשרי, מהנדס לפי מקצועו, ומי שהיה סגן מיניסטר-המלחמה לעניני תעשייה-צבאית. ברור שתפקידו זה יהיה טכני בלבד וביחוד כש-סמכויות המפקד-הכללי נשארו בידי עמאר.

מינוי מועצה זו בא במטרה להקים מוסד עליון שיהיה אחראי למדיניות הקשורה לבעיות חוץ ובטחון. ברור שכל החלטות מקרי-

עות, כגון: הפעלת כוח צבאי — דוגמת הבעיה שנתיצבה בתימן — הייבת לקבל אישורה בדיון במועצה זו — אף אם פורסם מתוך שיקולים טכסיים, כי הדיון התקיים במועצת-הנשיאות. על כל פנים, גם עובדה זו מעידה על כך כי עבדא-נאצר חייב להמנע עתה מלקבל הכרעות-יחיד בשאלות מדיניות וצבאיות חיוניות — כפי שקרה בסוריה. הכוונה היא להוכיח לקצונה שהכרעות אלו נדונות על-ידי גוף רחב, המיצג גורמים מדיניים וצבאיים כאחד.

כתוצאה מהקמת שני המוסדות הנ”ל הפכה הממשלה — הנקראת „המועצה המבצעת” — לגוף המבצע את המדיניות, המותוות על-ידי מועצת-הנשיאות. גוף זה מונה 24 חברים, בראשותו של עלי צברי, מי שהיה המיניסטר לעניני נשיאות-הרפובליקה.

בממשלה החדשה מופיעים רוב חברי הממשלה הקודמת — בתוספת קבוצת מומחים וטכנאים. שקיבלו תיקים חדשים שנוצרו עתה, תיקים שנמצאו קודם בידי סגני הנשיא. בפעם הראשונה צורפה אשה למיניסטר-הסעד; וכן — „פועל”, שהיה עד כה יו”ר האי-גודים המקצועיים. שיטת ממשל זו נוחה למשטר הרודני במצרים, מאחר שלפיה יכולה מועצת-הנשיאות להטיל את האחריות על כשלונות בשטחים ביצועיים שונים על המיניסטר-„הטכנאי” המסויים — מבלי שראשי המשטר האמיתיים, חברי „מועצת-הנשיאות”, ישאו באחריות בעד הכשלון. לדוגמה: מהממשלה החדשה נעלם השר מוסה ערפא, שר ה„סכר-הגבוה” — ובמקומו נתמנה מהנדס אחר; ואין ספק כי סילוקו של ערפא בא על רקע פיגור בביצוע התכנית.

הקמת מפלגת השלמון

המשטר מתכנן להכניס שינויים גם באופיה של מפלגת השלטון, אשר הפעם תיקרא „האיחוד הערבי הסוציאליסטי”. לאחר שהעביר חלק מסמכויותיו למועצת-הנשיאות, עומד עבדא-נאצר לקחת חלק פעיל בהקמת מפלגה זו, אשר בעבר נכשל המשטר פעמיים בנסיונותיו להקימה. בעוד שהארגון הקודם, „האיחוד הלאומי”, התבסס על הרעיון של גיוס ההמונים למסגרת המפלגה — הרי הפעם מבטיחים לשים את הדגש ביצירת „קאדרים” פעילים, אשר יסייעו להדריך את ההמונים ולהפעילם בביצוע תכניות השלטון. לפי קו זה, עוסק המנגנון של המפלגה ה„ישנה” בבירית המועד-מדים לחברות. האנשים שיוכנסו לחוג-פעילים זה יצטרכו גם לעביר תקופת נסיון לפני שיאשרו סופית כחברים.

בסיכום ניתן לומר ששינויים אלה, בצירופם, מוכיחים כי המשטר — שהפסיד הרבה מיוקרתו בציבור עקב הכשלון בסוריה והקשיים הכלכליים — החליט להשיגה מחדש על-ידי רתימת מנגנונו לגיוס אקטיב מדיני שיעמוד לו בשעת צרה וכן ישמש ככוף-עורר לביצוע תכניותיו. אך בסופו-של-דבר מעמדו לעתיד תלוי בהרבה בכך באיזו מידה יעמדו תכניותיו הכלכליות במבחן ביצוע — וכן בכך האם יגלה ה„איחוד” החדש יכולת להשיג תמיכה ציבורית רחבה לתכניות אלו. אהרת עלולה האופוזיציה לחזק את השפעתה ולרכוש לעצמה עמדות-מפתח בתוך הצבא והאינטליגנציה. ואזי עשויים גורמים אפיוזיוניים שבתוך שכבות אלה להתחרות עם השלטון ומפלגתו על אהדת דעת הקהל ואף להתלכד לשם מאמץ לערער את המשטר הקיים או לאלצו לשנות ולמתן את תכניותיו הכל-כליות.